

ประวัติและความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกตอนบนของแหลมมลายู เคยเป็นดินแดนที่มีความเจริญไม่น้อยกว่าหนึ่งพันปี^๑ เคยเป็นรัฐอิสระมีชื่อปรากฏในคัมภีร์มหานิทเทศว่า "ตมพลิงคม" ในจกหมายเหตุจีน (Tao-i Chih - lioh) เรียกว่า "ตั้งมาหลิ่ง" (Tan - Ma - ling)^๒ และในจารึกที่เมืองตันจอร์ (Tanjore) ทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย พ.ศ. ๑๕๗๓ เรียกว่า "มัทธมาลึงคัม (Madmalingam)^๓

นายธรรมทาส พานิชผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องอาณาจักรศรีวิชัย กล่าวว่า ดินแดนแถบเมืองนครศรีธรรมราชนี้คงจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งรุ่งเรืองมากในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และเริ่มเสื่อมลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นี้บริเวณเมืองนครศรีธรรมราชอาจจะเป็นรัฐใหม่ขึ้นมา เนื่องจากในหนังสือจามเทววงศ์ กล่าวถึงพระเจ้าสุริยราช แห่งศรีรัชมนครขยายเขตแดนไปครอบครองเมืองละโว้ไว้ได้^๔ และจากการพบพระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย ที่วัด

^๑ ยอร์ช เซเคส์ (ชวาระและแปล), ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ จารึกทวารวดีศรีวิชัย ละโว้, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (แก้ไขใหม่) (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๔), หน้า ๒๕. จากศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ จารึกวัดเสมาเมือง

^๒ Paul Wheatley, The Gloden Khersonese, (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1961). p. 81.

^๓ O.W. Wolters "Tambralinga", Bulletin School of Oriental and African Studies University of London, Vol XXI : Part 3, 1968, p. 587 - 588.

^๔ ธรรมทาส พานิช, ประวัติพุทธศาสนาสัมัยศรีวิชัย ภาค ๓, (สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์ธรรมทาน, ๒๕๐๔), หน้า ๕๑ - ๕๔.

คำแปลจามเทววงศ์, พงศาวดารเมืองทริบุตไชย, (พระนคร : โรงพิมพ์พิชเนศ, ๒๕๑๕), หน้า ๗๖ - ๗๗.

หัวเวียง อำเภอไชยา มีจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเป็นภาษาเขมรว่า สร้างใน พ.ศ. ๑๗๒๖ แสดงว่าในครั้งที่เขมรแผ่อิทธิพลเข้ามาแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว อาจจะมีอิทธิพลครอบครองถึงบริเวณเมืองนครศรีธรรมราชด้วยในพุทธศตวรรษที่ ๑๗

จากหลักศิลาจารึก หลักที่ ๒๔ พ.ศ. ๑๗๗๓ พบที่วัดหัวเวียง อำเภอไชยา กล่าวถึงอาณาจักรตามพรลิงค์ มีกษัตริย์ราชวงศ์ปัทมวงศ์ พระนามว่า "จันทรภาณุ ศรีธรรมราช" ปกครอง และปรากฏข้อความในหนังสือจุลวงสุว่า ในสมัยของพระเจ้าปรากฏมพพหุที่ ๒ (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๗๘ - ๑๘๑๔) ดังกล่าวอาราธนาพระธรรมกิตติ มหาเถรจากเมืองนครศรีธรรมราชไปช่วยสืบพระศาสนาที่ลังกา^๒ แสดงว่า ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดินแดนแถบเมืองนครศรีธรรมราชคงจะเป็นรัฐอิสระ ชื่อตามพรลิงค์ และมีการติดต่อกับลังกาทางค่านพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ที่ปกครองอยู่คงจะส่งเสริมพุทธศาสนาจนรุ่งเรืองมาก จึงได้รับอิสริยยศว่า "ศรีธรรมราช" และคงจะทรงส่งเสริมสืบมาหลายพระองค์จนเป็นประเพณี จึงอาจจะเป็นเหตุให้เรียกชื่อศูนย์กลางของอาณาจักรตามพรลิงค์ในสมัยต่อมาว่า "นครศรีธรรมราช" ในเรื่องนี้

ยอร์ช เซเคส์ (ชวาระและแปล), เรื่องเดิม, หน้า ๓๑. ศิลาจารึก หลักที่ ๒๔ พ.ศ. ๑๗๗๓ บางท่านกล่าวว่า พบที่เมืองนครศรีธรรมราช มีชื่อที่วัดหัวเวียง อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี

^๒ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธศาสนาในสุโขทัย, (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๘), หน้า ๑๓.

^๓ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕), (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕), หน้า ๑๐ -

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช กล่าวไว้ในงานสัมมนาเรื่อง "ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช ... เป็นราชวงศ์แรกของไทย" ที่หอสมุดแห่งชาติ พระนคร วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ว่า ชื่อเมืองนครศรีธรรมราชนี้อาจเป็นชื่ออนุสรณ์ของพระเจ้าแผ่นดินผู้มายึดเมือง "คัมพรลิงค์" และสถาปนาเป็นราชธานีในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงได้ชื่อใหม่ว่า "นครศรีธรรม(โศก)ราช" ตามพระนามของพระองค์ คือ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ความเห็นนี้ น่าจะได้รับการพิจารณาค้นคว้าใคร่ครวญว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ต่อไป อย่างไรก็ตาม เมืองนครศรีธรรมราชนี้คงจะมีอำนาจปกครองดินแดนบ้างได้เป็นส่วนใหญ่ดังปรากฏในมูมโหรวา มีเมืองขึ้นด้วย ๑๒ เมือง ท้านอง ๑๒ นักขัตมาแล้ว^๒ จะเห็นได้ว่าแถบเมืองนครศรีธรรมราชคงจะเป็นรัฐอิสระที่มีอำนาจรัฐหนึ่งในดินแดนทางบกระยะก่อน

๑.๑ สมัยสุโขทัย

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อำนาจเมืองนครศรีธรรมราชคงจะลดลง อาณาจักรสุโขทัยซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระจากขอมในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เริ่มค่อย ๆ เข้มแข็งขึ้น จนในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยคงจะมีอำนาจเหนือเมืองนครศรีธรรมราช เพราะปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่าอาณาจักรสุโขทัยมีเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ด้วย และจากบันทึกของจีนกล่าวว่า มลายูร้องเรียนจีนว่าถูกอาณาจักรสุโขทัยรุกรานในปี พ.ศ. ๑๘๓๗ และ พ.ศ. ๑๘๓๘^๓ แสดงว่า ดินแดนทาง

^๑ ขจร สุขพานิช, ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช... เป็นราชวงศ์แรกของไทย, จากบทความที่แจกในการสัมมนาที่หอสมุดแห่งชาติ วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๑๕ หน้า ๑-๒.

^๒ สวัสดิ์ รัตนเสวี (รวบรวม), ตำนานพระธรรมราชาจังหวัดนครศรีธรรมราช, (พระนคร : บริษัทชุมนุมช่างจำกัดการพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๐. เมืองขึ้นทั้ง ๑๒ ได้แก่ สายบุรี ปัตตานี กลันตัน ปะหัง ไทรบุรี พัทลุง ตรัง ชุมพร, บันไทยสมอ สงขลา ตะกั่วป่า และกระ

^๓ คร. สืบแสง พรหมบุญ, "พระเจ้ารามคำแหงในประวัติศาสตร์ราชวงศ์หงวน", ศิลปากร, ปีที่ ๑๕ เล่ม ๖ (มีนาคม, ๒๕๑๕), หน้า ๔๓.

คอนเหนือของแหลมมลายูรวมทั้งเมืองนครศรีธรรมราชทั้งหมดคงจะตกอยู่ที่ใต้อำนาจของ
พ่อขุนรามคำแหง

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ กล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงคงจะได้เมือง
นครศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๘๓๗ คือก่อนที่จะลงไปตีรัฐมลายูอื่นจนถึง
เมืองไทรบุรี ทั้งนี้ทรงมีนโยบายที่จะขยาย อาณาเขตสุโขทัยให้มีพรมแดนติดทะเลและ
เพื่อความคุมช่องแคบมะละกาอันเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียนกับจีน^๑
ซึ่งจะช่วยให้มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรธรรมชาติและการค้าในแถบแหลม
มลายูมากขึ้น

สันนิษฐานว่า เมืองนครศรีธรรมราชคงจะมีฐานะเป็นเมืองประเทศราช
ของสุโขทัยและทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองอื่น ๆ ที่เคยอยู่ที่ปกครองมาก่อนและดูแลหัวเมือง
มลายูแทนราชธานี หลังจากสมัยพ่อขุนรามคำแหง (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๕๒)
อาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมถอยอำนาจลง เพราะพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาไม่ทรง
พระปรีชาสามารถนัก ประกอบกับอาณาจักรอยุธยาเริ่มมีอำนาจมากขึ้นและพยายามแผ่
อำนาจเข้าไปยังอาณาจักรสุโขทัยได้ใน พ.ศ. ๑๘๒๑ - พ.ศ. ๑๘๓๑ และผนวกสุโขทัย
เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. ๑๘๔๑^๒

ฉะนั้นในปลายสมัยสุโขทัย เมืองนครศรีธรรมราชอาจจะเป็นอิสระ และต่อ-
มาจึงได้ขึ้นกับอาณาจักรอยุธยาในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) (พ.ศ.
๑๘๕๓ - ๑๘๖๑)

^๑S. Coedes, The Indianized States of Southeast Asia,
Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1968) pp.38 - 40.

^๒กรมศิลปากร, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระ-
ราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,
หน้า ๔๘๗. และ ประเสริฐ ๗ นคร ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องเกลิอ
(ไม่) เติม, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔) (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทาน
เพลิงศพ นายบุญเรือง ๗ นคร ๗ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน วันอาทิตย์ที่ ๓๑
ตุลาคม ๒๕๑๔), หน้า ๖๗ - ๗๒.

๑.๒ สมัยอยุธยา

ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) มีกฎหมายเพ็ชรบาล พ.ศ. ๑๕๐๑ กำหนดให้เมืองนครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นเมืองพญามหานคร เช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลก ไม่ต้องถวายคอกไม้ทองเงิน แต่ต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา^๑ เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองเดียวในหัวเมืองปักษ์ใต้ที่ได้รับการกำหนด เช่นนี้แสดงว่าเมืองนครศรีธรรมราชคงจะเป็นเมืองใหญ่และสำคัญที่สุดในปักษ์ใต้ขณะนั้น การให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาโดยไม่ต้องส่งคอกไม้ทองเงินนี้ นับว่ากรุงศรีอยุธยาได้เข้าควบคุมปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรง และน่าจะมีการส่งข้าราชการจากราชธานีออกไปปกครองมากกว่าที่จะให้เจ้าเมืองปกครองกันเองอย่างเช่นสมัยสุโขทัย

ต่อมาปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองว่า ใน พ.ศ. ๑๕๑๕ ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) คงจะทรงยกเลิกหัวเมืองพระยามหานคร จึงมีการแบ่งหัวเมืองนอกเขตราชธานีออกเป็น ๓ ชั้น คือ เมืองเอก เมืองโท เมืองตรี ในแต่ละเมืองจะประกอบด้วยเมืองที่เล็กกว่าลงมา คือ เมืองจัตวา ในครั้งนั้นทรงกำหนดให้มีเมืองเอก ๒ เมือง คือ เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองพิษณุโลก ทั้งนี้คงจะทรงมีนโยบายลดอำนาจบรรดาหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี ดังจะเห็นได้จากทรงกำหนดให้เจ้าเมืองเป็นเพียง "เจ้าพระยา" และโปรดฯ ให้แยกเมืองชุมพร เมืองไชยาและเมืองพัทลุงออกจากเมืองนครศรีธรรมราชให้ขึ้นตรงต่อราชธานีโดยตรง^๒

^๑ องค์การคำคุณุสภา, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, (พระนคร : โรงพิมพ์คำคุณุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๗๐.

ในครั้งนั้นมีการตราในกฎหมายเพ็ชรบาล พ.ศ. ๑๕๐๑ กำหนดเมืองพญามหานครที่ถือน้ำพิพัฒน์ ๔ เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสัชชาไล เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองคนาวศรี และเมืองทวาย

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๖ - ๓๒๖.

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปรับปรุงการปกครองโดยการแยกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ฝ่ายทหารมีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าทำการควบคุมดูแลกิจการทหารทั้งประเทศ และฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้าทำการดูแลกิจการฝ่ายพลเรือนทั้งหมด ฉะนั้นเมืองนครศรีธรรมราชจึงอยู่ในความดูแลของทั้งฝ่ายสมุหกลาโหมและฝ่ายสมุหนายก

อย่างไรก็ตามเมืองนครศรีธรรมราชก็ยังคงเป็นเมืองเอกเมืองเดียวและเป็นหัวเมืองที่สำคัญที่สุดในหัวเมืองปักษ์ใต้ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการควบคุมดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้ส่วนใหญ่และหัวเมืองมลายูที่ขึ้นอยู่กับไทยแทนราชธานี เป็นศูนย์กลางทางหัวเมืองปักษ์ใต้ เช่นในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีพระราชประสงค์จะแสดงพระราชอำนาจให้ปรากฏชัดแก่ราชอาณาจักรมะละกา^๒ คงเพื่อจะหาทางควบคุมของแคว้นมะละกาอันจะทำให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากมาย เพราะสามารถควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับอินเดียได้ จึงโปรดฯ ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชยกกองทัพไปตีเมืองมะละกา แต่ตีไม่ได้เพราะสุลต่านโมฮัมเหม็ด ชาร์ (Sultan Mohomed Shah) ผู้ครองมะละกาต่อต้านไว้ได้^๓ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นตัวแทนของราชธานีในการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศด้วย เช่น ปรากฏในเอกสารฮอลันดาว่าใน พ.ศ. ๒๑๕๔ ฮอลันดาได้ทำสัญญาทางการค้ากับเจ้าเมือง

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, แฉลงงานประวัติศาสตร์-เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๒ (เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๐), หน้า ๗๒-๗๕

^๒ เมืองมะละกานี้ นับแต่แรกตั้งเป็นราชอาณาจักรในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ย่อมเป็นเมืองออกและถวายส่วยให้แก่กรุงศรีอยุธยาเป็นแร่ทองหนัก ๔๐ ตำลึง ตามหลักฐานของจีน Paul Wheatley, เรื่องเดิม, หน้า ๓๒๑ - และ ๓๒๔.

^๓ P.J. Begbie, The Malayan Peninsula, (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1967), pp.29 - 30.

นครศรีธรรมราชในการขอสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีใด ๆ และทางราชธานีสั่งให้
เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจักหาทำเลที่เหมาะแก่การทำการค้าในเขตเมืองสงขลา
ให้แก่ฮอลันดา^๑ เป็นต้น

ฉะนั้นเมืองนครศรีธรรมราชจึงเป็นเมืองที่สำคัญและมีอำนาจมากในบรรดา
หัวเมืองปักษ์ใต้ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงมักจะเป็นข้าราชการที่ได้รับความไว้วาง
พระทัยจากพระมหากษัตริย์หรือเป็นผู้มีความดีความชอบมากถึงจะเป็นผู้ที่ได้รับโปรดเกล้าฯ
พระราชทานแต่งตั้งให้ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ดังเช่น ในสมัยสมเด็จพระมหา-
จักรพรรดิ โปรดฯตั้งขุนอินทรเทพเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพราะมีความดีความ
ชอบช่วยให้พระองค์ได้ราชสมบัติด้วยการกำจัดขุนวรวงษาธิราช^๒ เป็นต้น การส่งข้าราชการ
จากราชธานีไปปกครองเอง และไม่มีการสืบต่อความเป็นเจ้าเมืองทางเชื้อสาย
ทำให้เจ้าเมืองส่วนใหญ่มักจะจงรักภักดีต่อทางราชธานี แต่ในบางครั้งถ้ามีการเปลี่ยน
แผ่นดินก็อาจจะเกิดความวุ่นวายในหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้ ถ้าเจ้าผู้ครองนครศรี-
ธรรมราชไม่ยอมรับอำนาจของพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ เช่น ในสมัยของสมเด็จพระ-
นารายณ์มหาราช โปรดฯให้เจ้าพระยารามเดโชไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ครั้น
พ.ศ. ๒๓๓๑ พระองค์เสด็จสวรรคตลง พระเพทราชาเข้ายึดอำนาจประหารชีวิตพระ-
บิย์โอรสบุญธรรมของพระนารายณ์เสีย หลังปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน มี
พระราชโองการให้เจ้าเมืองต่าง ๆ เข้าถวายบังคมถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ปรากฏว่าเจ้า
พระยารามเดโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแข็งเมืองไม่ยอมเข้ามาถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
ทางอยุธยาต้องใช้เวลาานกว่าจะปราบปรามเมืองนครศรีธรรมราชได้^๓

^๑ กรมศิลปากร, เอกสารฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา, นันทา สุตกุล (แปล)
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓ - ๑๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราช
หัตถ์เลขา, (พระนคร : หางหุ้นส่วนศิริพร, ๒๕๑๑) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุศพ
คุณพ่อโตลง พรประภา ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๑), หน้า ๒๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๔ - ๕๐๕.

ในสมัยของพระเจ้าพรหมมหาราชทรงเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่เมื่อเกิดกบฏทำให้ยากแก่การปราบปราม จึงโปรดฯให้ลดอำนาจและกำลังเมืองนครศรีธรรมราชลง ้วยการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองกรมการจำนวนพอสมควร กวาดอาชญากรรม ครอบครวั ข้าง มา เข้ามายังราชธานีเป็นจำนวนมาก และทรงเห็นว่าสมุหกลาโหมทำหน้าที่ทางการทหารอย่างเคียวนั้นหนักเกินไปและไม่ทั่วถึงนัก จึงเปลี่ยนมาเป็นการแบ่งเขต ให้สมุหกลาโหมปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งทหารและพลเรือน ส่วนหัวเมืองฝ่ายเหนือมอบให้สมุหนายกดูแลทั้งทหารและพลเรือน เช่นเดียวกัน เมืองนครศรีธรรมราชจึงขึ้นกับสมุหกลาโหม เป็นต้นมา^๒

ต่อมาในรัชกาลใดไม่ทราบแน่ชัด แต่คงจะก่อนรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศปรากฏว่า สมุหกลาโหมทำความผิด จึงโปรดฯให้ยกหัวเมืองที่สังกัดกับสมุหกลาโหมไปขึ้นกับกรมท่า ซึ่งมีพระยาโกษาธิบดีเป็นเสนาบดีเจ้าสังกัด เมืองนครศรีธรรมราชจึงขึ้นกับกรมท่ามาตลอดสมัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์* นอกจากนี้อาจจะด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ เมืองนครศรีธรรมราชในระยะหลังมีความสำคัญขึ้นในคานาเป็นศูนย์กลางการค้าค่อค้าขายและควบคุมการค้าในหัวเมืองปักษ์ใต้ส่วนใหญ่ และชาติยุโรป เช่น อังกฤษ ฮอลันดา ก็กำลังมีบทบาทและอำนาจทางการค้าในแถบแหลมมลายูมากขึ้น ดังที่ปรากฏ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๓.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ, ทรงแสดงปาฐกถา ที่สามัคยาจารย์ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร), หน้า ๔๖ - ๔๗.

* เมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์จึงโปรดฯให้หัวเมืองปักษ์ใต้กลับไปขึ้นกับกลาโหมดังเดิม ยกเว้นหัวเมืองปากอ่าวให้กรมท่าดูแลต่อไป หัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกับกลาโหม และหัวเมืองปากอ่าวขึ้นกับกรมท่า มาจนมีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดฯให้มณฑลไทยปกครองท้องที่ กลาโหมวารุชการเกี่ยวกับทหาร และมีกระทรวงอื่น ๆ ทำหน้าที่แบ่งแยกกันไป หน่วยงานกระทรวงต่าง ๆ นี้ทำหน้าที่บังคับบัญชาปฏิบัติงานครอบคลุมหัวพระราชอาณาจักร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ, หน้า ๔๗)

ว่า ชาวฮอลันดาได้มาคิดล่อทำการค้ากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. ๒๑๕๔ เป็นต้น ดังที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นจึงอาจจะเป็นเหตุหนึ่งให้เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นกับกรมท่ามาตลอดจนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา คือในปี พ.ศ. ๒๓๐๗ พม่ายกกองทัพมาตีหัวเมืองปักษ์ใต้โดยเริ่มตีเมืองตะนาวศรี มะริด ลงไปเมืองกระ เมืองระนอง เมืองชุมพร และเมืองไชยา จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าสามารถยกทัพเข้าตีถึงกรุงศรีอยุธยาแตก คนไทยที่เป็นเจ้านาย ขุนนาง และเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีได้เสียแก่พม่าก็ตั้งคนเป็นอิสระ ทางเมืองนครศรีธรรมราช ปรากฏว่าเจ้าเมืองถูกเรียกตัวเข้ากรุงตั้งแต่พม่ายังตีกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ เหลือแต่ปลัด คือ หลวงสิทธิ นายเวร (หนู) จึงตั้งตัวเป็นเจ้าเมือง เป็นอิสระทำการรวบรวมกำลังและอาณาเขตทางปักษ์ใต้ได้ตั้งแต่ชุมพรลงไปจนถึงหัวเมืองมลายูบางเมือง คือ ปัตตานี และไทรบุรี^๒ เมืองนครศรีธรรมราชจึงเป็นอิสระอีกครั้งหนึ่ง

๑.๖ สมัยธนบุรี

เจ้าตากซึ่งหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาก่อนที่จะเสียแก่พม่าได้รวบรวมผู้คนสามารถถอบกู้ชาติบ้านเมืองได้สำเร็จหลังจากที่ขับไล่พม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นได้ และได้ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๑๑ สถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี หลังจากนี้พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ดำเนินการรวบรวมไทยให้เป็นปึกแผ่นด้วยการยกทัพไปปราบชุมนุมต่าง ๆ จนราบคาบ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๒๔ - ๓๓๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราช อัศดิลเลขา, หน้า ๖๔.

ในการปราบปรามชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช(หนู)นั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ โปรคา ยกทัพหลวงไปตีเอง เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นชุมนุมใหญ่ มีกำลังมากประกอบด้วย เคยส่งเสนาบดีไปปราบก่อนแล้ว แต่ไม่สำเร็จ เจ้านคร(หนู) เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงหนี ไปอยู่ที่เมืองสงขลา หลวงวิเชียรซึ่งเป็นหลวงสงขลาในขณะนั้นพาหนีไปอยู่ปัตตานี และท้ายสุดก็ถูกพระยาตานีสั่งตัวถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะพระยาตานีเกรงว่า กองทัพหลวงจะยกลงไปตีให้บ้านเมืองได้รับความเสียหาย พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้นำตัวเจ้านคร(หนู) กลับมายังเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อพิจารณาโทษ เสนาบดีว่าโทษถึงประหาร^๒ แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษ เนื่องจากทรงเห็นว่าบ้านเมืองระส่ำระสาย ต่างเมืองก็เป็นอิสระ และเจ้านคร(หนู) ตั้งตัวครั้งนี้มีผลดีที่ทำให้รวบรวมหัวเมืองปักษ์ใต้ไว้เป็นปึกแผ่นก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาตี จึงโปรดฯ ให้พระยาหนคร(หนู) เข้ารับราชการในกรุงธนบุรี^๓ แล้วโปรดฯ ตั้งเจ้านราสุริวงศ์พระเจ้าหลานเธอเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และให้พระยาสุภาวดีกับพระศรีไกรลาศออกไปเป็นผู้ช่วยราชการใน พ.ศ. ๒๓๑๓ เป็นต้นมา

^๑ ดูรายละเอียดจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า, หน้า ๒๑๑ - ๒๓๑.

^๒ องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐, (พระนคร : โรงพิมพ์คำคุณุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๔๕.

^๓ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๓๔ (พ.ศ. ๒๓๑๔) เลขที่ ๒ เรื่องการตั้งเจ้าพระยาหนครศรีธรรมราช(หนู)

^๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๗ - ๒๒๘.

ในสมัยเจ้านราสูริวงศ์ เมืองนครศรีธรรมราชก็คงอยู่ในฐานะเมืองเอก เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา เพราะทางราชธานีส่งข้าราชการออกไปปกครองเอง และเมืองนครศรีธรรมราชคงจะเป็นเมืองที่มีอำนาจมากกว่าเมืองอื่น ๆ ในหัวเมือง ปักษ์ใต้ เนื่องจากเจ้านราสูริวงศ์เป็นพระญาติกับพระเจ้ากรุงธนบุรี คงจะเป็นที่ เคารพนับถือของเจ้าเมืองอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีซึ่งพะวังกกับการ ทำนุบำรุงบ้านเมืองและทำสงครามเกือบตลอดรัชกาล คงจะมอบกิจการทางหัวเมือง ปักษ์ใต้ให้กับพระเจ้าหลานเธอคุณแล

ใน พ.ศ. ๒๓๑๕ เจ้านราสูริวงศ์ถึงแก่พิราลัย , โปรดฯ ให้เจ้านคร (หนู) กดิบออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเจ้าเมืองประเทศราช มีบรรดาศักดิ์ เป็น "พระเจ้านครศรีธรรมราช" มีอิศรมหาเสนาบดี จตุสดมภ์อย่างเช่นในกรุงธนบุรี ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะพระองค์มีภาระต้องทำศึกสงครามอยู่เสมอ ไม่มีเวลาสอดส่องดูแลปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับ หัวเมืองมลายู ทางเมืองขึ้นคือเมืองสงขลาก็ไม่น่าไว้วางใจ จึงมอบอำนาจให้เจ้า นคร (หนู) ซึ่งมีประสบการณ์ในการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้และทำราชการจนไว้วาง พระทัยแล้วปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโดยอิสระในฐานะเมืองประเทศราช โดย คอยส่งเครื่องราชบรรณาการดอกไม้ทองเงิน และสิ่งของเข้าไปยังกรุงธนบุรีตามพระ- ราชประสงค์ ทางราชธานีจึงไม่ต้องรับผิดชอบในการปกครองนัก แต่ยังคงได้ผล ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงจะไม่ทรงหวังเกรงว่า พระเจ้านครศรีธรรม- ราช(หนู) จะก่อการขบถแข็งเมือง เนื่องจากพระองค์ทรงสนับสนุนให้เจ้านคร (หนู) ออกไปเป็นเจ้าเมือง เจ้านคร (หนู) คงจะจงรักภักดี อีกทั้งยังมีหลานาคาคือ พระ- พงษ์นรินทร์ซึ่งเกิดจากพระเจ้ากรุงธนบุรีกับเจ้าจอมมารดา(ฉิม) ธิดาเจ้านคร (หนู)

ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุกรุงธนบุรี, เรื่องเดิม.

อยู่ในกรุงธนบุรีด้วย

ในสมัยของเจ้าพระยามณเฑียรเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) นี้คงจะมีอำนาจปกครองเฉพาะหัวเมืองนครศรีธรรมราช คือ มีอาณาเขตทางเหนือจรดเมืองไชยา ทิศตะวันตกจรดเมืองตรัง และทิศใต้จรดเมืองพัทลุง มีเมืองขึ้นคือเมืองตรังและเมืองสงขลาเท่านั้น เนื่องจากเมืองไชยาและเมืองพัทลุงเคยแยกเป็นเมืองตรีขึ้นกับราชธานีมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว และคงจะขึ้นกับกรุงธนบุรีอีก เมืองพัทลุงนั้นในสมัยกรุงธนบุรีไปรดา ตั้งนายจันทร์มหาดเล็กเป็นเจ้าเมืองใน พ.ศ. ๒๓๑๓ ได้ ๓ ปีถูกถอดไปรดา ตั้งพระยูปัทลุง (คางเหล็ก) ให้อยู่ในอำนาจของเจ้านราสุวิวงศ์ เนื่องจากเคารพนับถือในเชื้อสายพระเจ้ากรุงธนบุรี^๒ แต่คงจะเป็นอิสระปกครองเมืองพัทลุงเองเมื่อเจ้านคร (หนู) ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนหัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งตะวันตกมี เมืองกลาง เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองตะกั่วป่าถึงจะเป็นอิสระและเป็นเมืองพระราชทรัพย์หลวง^๓ เพราะเป็นเมืองที่มีทรัพยากรธรรมชาติ(แร่ดีบุก)มากและเป็นเมืองค้าขาย ทางราชธานีคงจะให้ขึ้นกับราชธานีโดยตรง ดังปรากฏในปลายสมัยกรุงธนบุรีนี้มีระยาดกลางภักดีภูธร สามีคุณหญิงจันทร์ เป็นเจ้าเมืองกลางทำการติดต่อกับเมืองเกาะหมากอย่างอิสระ^๔ เป็นต้น

^๑ ช่างรงค์ดี อายุวัณนะ, ราชสกุลจักรวิวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, ฉบับสมบูรณ์(ภาคจบ) (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา, ๒๕๑๕) หน้า ๓๔๐ - ๓๔๑.

^๒ องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๒, (พระนคร : โรงพิมพ์คำคุณุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๓.

^๓ องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒, (พระนคร : โรงพิมพ์คำคุณุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๒๕๒.

^๔ เอกวิทย์ ณ ถลาง รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองถลาง, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๑๐) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอมรฤทธิช่าง (พร้อม ณ ถลาง) ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๐), หน้า ๔๑.

แต่ใน พ.ศ. ๒๓๒๐ โปรคา ให้เมืองสงขลาแยกจากเมืองนครศรีธรรมราช ไปขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี เพราะมีเรื่องวิวาทกัน เนื่องจากเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช (หนู) ไปเกณฑ์ อาชญาบัตรสาวชาวบ้านและกรมการเมืองสงขลาหลายสิบคน^๑ จึง โปรคา ให้แยกออก เพื่อตัดปัญหาให้เป็นที่แห่งความวุ่นวายในหัวเมืองปักษ์ใต้

ส่วนหัวเมืองประเทศราชมลายู มี ปัตตานี และไทรบุรี คงจะแข็งเมืองเป็น อิสระในสมัยที่เจ้าพระยามนครศรีธรรมราช(หนู) เนื่องจาก โปรคา ให้เจ้าพระยามนครศรีธรรมราช(หนู) ถูกร้างเจ้าพระยาโกษาธิบดีไปยืมเงินเมืองมลายูทั้งสอง^๒ แต่ไม่ ปรากฏผล เมืองทั้ง ๒ คงจะแข็งเมือง กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาทจึงต้องยก กองทัพไปตีเอาเมืองทั้ง ๒ มาขึ้นกับไทยอีกใน พ.ศ. ๒๓๒๘^๓

ฉะนั้นเมืองนครศรีธรรมราชในปลายสมัยกรุงธนบุรีจึงจะได้รับยกให้เป็นเมือง ประเทศราช แต่มีอำนาจปกครองในหัวเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น มีเมืองขึ้นเมือง เดียว คือ เมืองศรีวิชัย เมืองนครศรีธรรมราชสมัยนี้คงจะมีความสำคัญในการเป็นด่าน ปักกันทางค้าขายที่สำคัญของไทยและให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ราชธานีด้วยดี ตลอดจนมาจนถึงราชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

๑.๔ สมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

หลังจากเกิดเหตุวุ่นวายในกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีถูกสำเร็จ โทษแล้ว เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุ- สภา, ๒๕๐๖), หน้า ๓๘ - ๓๙.

^๒ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุกรุงธนบุรี, จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๘)

เลขที่ ๖.

^๓ ทวีศักดิ์ ค่อมฉิม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น, (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญรัตนการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๓๕.

ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและทรง
มาตั้งราชธานีอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ กรุงเทพฯ

ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ โปรดฯ ให้ลดฐานะเมืองนครศรีธรรมราชลงเป็นเมืองเอก
ลดยศพระเจ้านครศรีธรรมราชลงเป็นเจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช และลดเสนาบดีเมือง
นครเป็นกรมการเมืองนครทั้งเดิม เพราะทรงเห็นว่าการที่พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้
เจ้านคร(หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช ครองเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเมือง
ประเทศราช และมีอัครมหาเสนาบดีจัดศกสมภมมหาคเล็กนั้นเป็นการผิดประเพณีแต่เดิม นอก
จากนี้อาจจะทรงเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีอิศระมากเกินไป จึงมีพระราชประสงค์
จะควบคุมให้อยู่ในการปกครองโดยตรง

แต่เจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช(หนู) ไม่ยอมลดยศ ลดฐานะของเมือง และ
ตำแหน่งเสนาบดี มีรับสั่งให้เข้าเฝ้ายังกรุงเทพฯก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม จึงโปรดฯ ให้
ปลดเจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช(หนู) ออกจากตำแหน่ง แล้วโปรดฯ ให้เจ้าพัฒนาบุตรเขย
เจ้าพระยามหานคร(หนู) ที่รับราชการอย่างจงรักภักดีออกมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
สืบต่อมา

ในสมัยของเจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช(พัฒน์) โปรดฯ ให้เมืองสงขลากลับมา
มาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชอีก ในพงศาวดารเมืองสงขลาว่า เพราะกรม
พระราชวังบวรสุรสิงหนาททรงเห็นว่า เจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช(พัฒน์) กับพระยา
สงขลา(บุญชู) สนิทสนมกัน^๑ แต่คงเนื่องจากเมืองสงขลา^๒ มีเขตแดนติดต่อกับหัวเมือง

^๑ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๘๒ (พ.ศ. ๒๓๒๗)
เลขที่ ๑ ร่างสารตราถึงเมืองนครฯ ให้ถอดเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชออกจากตำแหน่ง
แต่งตั้งเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยามหานครออกไปว่าราชการเมืองนคร

^๒ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, เล่ม ๓๘.

มลายู พระยาสงขลา(บุญชู) เพิ่งจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาใหม่ ๆ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของทางกรุงเทพฯ จึงโปรดฯให้เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองเอก มีกำลังมากทางหัวเมืองปักษ์ใต้ทำหน้าที่ดูแลเมืองสงขลาและเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญทางปักษ์ใต้ออกระยะมัคระวังทางหัวเมืองมลายู

ใน พ.ศ. ๒๓๒๔ เมืองนครศรีธรรมราชได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ปกครองดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายู คือ เมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี และเมืองตรังกานู ซึ่งตกมาเป็นของไทยในปี พ.ศ. ๒๓๒๔ นั้น เมื่อครั้งที่สมเด็จพระราช-วังบรมมหาสุรสิงหนาทเสด็จพระราชดำเนินยกทัพหลวงลงไปปราบปรามพม่าที่ยกมาตีหัวเมืองภาคใต้ของไทยใน พ.ศ. ๒๓๒๔ นั้นเอง^๒

ฉะนั้น ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลเมืองขึ้นมี เมืองตรัง เมืองสงขลา และหัวเมืองประเทศราชมลายู มี ปัตตานี เมืองไทรบุรี เมืองตรังกานู นับว่าเป็นเมืองที่เด่นและมีความสำคัญมากในหัวเมืองปักษ์ใต้

ห้องสมุดวชิรญาณ, เรื่องเดิม, ราชสารตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ถอดพระยาสงขลาออกจากตำแหน่งและให้ยกเมืองสงขลาไปขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช ปรากฏข้อความว่าพระยาสงขลา(เหยียง) มีความผิดไม่ต่อเรือลำเดียวให้ทันตามกำหนดและไม่ยอมนำเงินหลวงส่งให้ทันตามกำหนดเวลา และปล่อยให้โจรสลัดเข้ามาตีสำเภาลูกค้าไปแล้วไม่ติดตามจับกุม จึงปลดพระยาสงขลา(เหยียง)ออกจากตำแหน่ง(เรียกตัวเข้าชำระโทษที่กรุงเทพฯ แล้วโปรดฯตั้งหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ(บุญชู) บุตรชายคนโตเป็นเจ้าเมืองสงขลาสืบต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๒๗)

^๒ ตรีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, เรื่องเดิม, หน้า ๓๕.

อำนาจและความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มตกต่ำใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เมื่อโปรคา ให้แยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โปรคา เลื่อนพระยาสงขลา(บุญสุข) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสงขลา และโปรคาให้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูทั้ง ๓ แทนเมืองนครศรีธรรมราชต่อมา ทั้งนี้ เนื่องจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) ไม่มีความสามารถในการปกครองดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้พอ ดังปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) แสดงความอ่อนแอหนีพม่าที่ยกมาตีไทยทางปักษ์ใต้เข้าไปโดยไม่ได้ทำการต่อสู้ พม่าจึงสามารถตีได้เมืองนครศรีธรรมราชอย่างง่ายดาย ในขณะที่เดียวกันพระยาสงขลา(บุญสุข) กลับแสดงความสามารถ เช่น สามารถตีเมืองปัตตานีคืนหลังจากพวกแขกปัตตานีก่อการขบถใน พ.ศ. ๒๓๓๔ คืนมาได้ จึงมีความชอบเป็นที่โปรดปรานและไว้วางใจของทางราชธานีมากกว่า และในปีเดียวกันนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) กับพระยาสงขลา(บุญสุข)^๑ มีเรื่องวิวาทเป็นอริกันด้วย นอกจากนี้ทางราชธานีคงจะเห็นความสำคัญของเมืองสงขลาซึ่งอยู่ติดกับเขตหัวเมืองประเทศราชมลายูจะทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูใกล้เคียงได้ผลดีกว่าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งอยู่เหนือเมืองสงขลาขึ้นมาและไม่มีพรมแดนติดกับหัวเมืองมลายู

ใน พ.ศ. ๒๓๔๗ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) มีเรื่องวิวาทกับพระยาลิบงผู้รักษาเมืองตรังอีก ไม่ปรากฏว่าเรื่องใด จึงโปรคา ให้แยกเมืองตรังออกจากเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และโปรคา ให้ยกไปขึ้นกับเมืองสงขลาใน

^๑ องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, หน้า ๕๒ - ๕๓.

^๒ องค์การคำครุสภา, เรื่องเดิม, หน้า ๕๒ - ๕๔. และรายละเอียด

เวลาต่อมา คังนั้นในปลายรัชกาลที่ ๑ นี้เมืองนครศรีธรรมราชลดความสำคัญลงไป
อย่างมากโดยเมืองสงขลามีความสำคัญขึ้นมาแทนที่และมีความสำคัญมากกว่าอย่างเห็น
ได้ชัด

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมืองนคร
ศรีธรรมราชเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นมาอีก เนื่องจากใน พ.ศ. ๒๓๕๒ พม่ายกกองทัพ
ลงไปตีเมืองหัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งทะเลตะวันตกของไทยทั้งทางบกและทางเรือ พม่าตีได้
เมืองชุมพร ระนอง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง และเมืองถลาง พระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย)
ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกำลังสำคัญในการตีเมืองถลางคืนมาได้ในปี พ.ศ.
๒๓๕๔ จึงมีความคิดความชอบ ประกอบกับมีรายงานว่าพม่าจะหวนกลับมาตีเมืองถลาง
อีก ทางราชธานีจึงเห็นความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชในการเป็นศูนย์กลางรวบรวม
ผู้คน กำลังเสบียงอาหาร อาวุธให้มั่นคงเพื่อป้องกันหัวเมืองปักษ์ใต้จากพม่า ต่อมา
เมื่อพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยานครศรีธรรมราชแล้ว เมืองนคร
ศรีธรรมราชยังมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ เพราะเจ้าพระยาสงขลา (บุญสุข) ซึ่งเป็น
เจ้าเมืองสงขลาที่มีความสามารถมากถึงแก่อสัญกรรมลงและพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)
เป็นผู้ที่มีความสามารถมาก จึงทำให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจรุ่งเรืองขึ้นมากและทำ
ให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มียศมีอำนาจมีบทบาทใน
หัวเมืองปักษ์ใต้มาก ดังจะได้ศึกษาในบทต่อไป

^๑ หองสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔)

เลขที่ ๒ สารตราเจ้าพระยาจักรมหาเสนาบดี เรื่องเมืองตรังกูรา

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๕ - ๑๕.

^๓ หองสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔)

เลขที่ ๒.